

Research Paper

The Impact of Accountants' Faith on the Relationship between Ethical Decision-Making and Professional Behavior: A Faith Theory-Based Approach

Iman Zare

Postdoctoral Researcher in Accounting, Faculty of Administrative Sciences and Economics, Arak University,
Arak, Iran.
iman.accounting@pnu.ac.ir

Mohammadtaghi Kabiri *

Assistant Professor, Department of Accounting, Faculty of Administrative Sciences and Economics, Arak
University, Arak, Iran.
m-kabiri@araku.ac.ir

Abstract

The emergence of financial and ethical scandals in the accounting profession, despite the existence of a code of professional conduct and adequate standards and laws, has damaged the credibility of the accounting profession. A review of the research literature suggests that accountants' ethical behavior occurs in the ethical decision-making process, and of course, this relationship seems stronger in the light of the ethical process based on the theory of faith. Accordingly, the purpose of the present study is to examine the effect of accountants' faith on the relationship between ethical decision-making and accountants' professional behavior, with an emphasis on the theory of faith. The present study is quantitative in terms of its implementation method. The data collected using standard questionnaires were analyzed using the structural equation method. The statistical population of the study in the time period of 1404 includes accountants, of whom 384 people were selected as the research sample using the Cochran formula. The research findings confirm the positive effect of ethical decision-making on accountants' professional behavior. Also, accountants' faith as a moderating variable has a positive and significant effect on the relationship between ethical decision-making and accountants' professional behavior. The results showed that the realization of efficient and ethical professional behavior is influenced by the ethical decision-making process, and the faith of accountants with an approach based on the theory of faith, including the matching of opinion, belief, and function in technical (professional) and ethical dimensions, will lead to the convergence of theory with practice and the enhancement of the reputation of the profession. The theoretical added value of the present study is the presentation of a three-stage ethical decision-making process based on faith, in which the matching of thought, belief, and action is in line with Fuller's theory of stages of faith development.

Keywords: Professional Ethics, Ethical Decision-making, Theory of Faith.

Introduction

According to religious ethics theory, religion is intertwined with morality and serves as its source; thus, religiosity may serve as a driver of ethical behavior (Mahdavi, Bahmani & Namazi, 2022). Despite the existence of accounting laws and standards, we continue to observe distortions in financial reporting, revealing a persistent gap between theory and practice — reflecting inconsistencies between belief, conviction, and action (Babaei et al., 2025). Consequently, some scholars have proposed solutions grounded in accountants' and auditors' heartfelt faith and conscience (Mauqan, 2023). From this perspective, religiosity can act as an informal mechanism influencing accountants' behavior and thereby promoting improvement and innovation in financial reporting (Setayesh & Rezaeianzadeh, 2023). Religion's foundation is faith, and it seeks to provide believers with the spiritual protection of faith against worldly adversity (Shekarollahi, 2007). Considering the central role of faith in religiosity—and its potential to shape decisions in moral judgment regarding financial and accounting matters—together with the practical inefficacy of professional conduct codes, the present study aims to investigate **the effect of accountants' faith** on the relationship between ethical decision-making and professional behavior, based on the **faith theory framework**.

* Corresponding author

Zare, I., Kabiri, M. (2025). The Impact of Accountants' Faith on the Relationship between Ethical Decision-Making and Professional Behavior: A Faith Theory-Based Approach. *Quarterly Financial Accounting*, 17(67): 73-90.

Method and Data

This study is applied in purpose, quasi-experimental in nature, and employs a quantitative survey design. Structural equation modeling (SEM) was applied using LISREL software to test and analyze the research hypotheses. The study covers the year 2025 (1404 Iranian calendar). A standardized questionnaire was used to test the hypotheses. Professional behavior was measured using the 13-item scale by Zare' & Madineh (2024), assessing objectivity, honesty, integrity, and self-control as key dimensions of professional ethics. Faith was measured with the 13-item scale developed by Madineh & Zare' (2023), which covers belief, conviction, and action. Ethical decision-making, the independent variable, was evaluated using the 5-item instrument by Rekers & Samuelsen (2016), validated by Hoseinpour et al. (2021). The statistical population comprised financial managers and accountants of companies listed on the Tehran Stock Exchange. Using Cochran's formula for an unknown population, 384 participants were selected randomly.

Findings

Structural equation modeling results indicated that for the first hypothesis, the t-value for the effect of ethical decision-making on professional behavior was 4.86, exceeding the critical value of 1.96, confirming significance at the 95% confidence level. The standardized path coefficient ($\beta = 0.79$) shows a strong and positive effect of ethical decision-making on professional behavior, thus supporting the first hypothesis. For the second hypothesis, examining the moderating effect of accountants' faith on the relationship between ethical decision-making and professional behavior, the t-value was 5.58, again greater than 1.96, confirming significance at the 95% level. With a standardized path coefficient of 0.83, accountants' faith significantly and positively moderates this relationship. Hence, the second hypothesis is confirmed.

Conclusion and discussion

The findings of the study showed that adopting a behavioral approach in the light of the ethical decision-making process will strengthen the ability to recognize the ethical position and sensitivity of accountants to the interests of all stakeholders, awareness of their goals, intentions and welfare, and examination of the impact of the outcome of their decision on the interests of these individuals. This will enable accountants to choose a behavior that is more ethically correct and their priority in carrying out professional affairs will be ethical values over other values. In such a process, ethical behavior will ultimately emerge, which in fact forms professional behavior in the light of the ethical decision-making process. The findings of the study support the use of competent professionals centered on the ethical index of faith, which indicates the conformity of accountants' beliefs, beliefs and actions with both professional and value (religious) approaches; which helps them make ethical decisions by matching the dimensions of the orderliness of thought (intention), belief (idea) and action (deed) and forms professional behavior based on faith.

مقاله پژوهشی

تأثیر ایمان حسابداران بر رابطه تصمیم‌گیری اخلاقی و رفتار حرفه‌ای حسابداران: با تأکید بر نظریه ایمان

ایمان زارع

پژوهشگر پسادکتری حسابداری، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اراک، اراک، ایران.
iman.accounting@pnu.ac.ir

محمدتقی کبیری*

استادیار، گروه حسابداری، دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه اراک، اراک، ایران.
m-kabiri@araku.ac.ir

چکیده:

بروز رسوایی‌های مالی و اخلاقی در حرفه حسابداری علیرغم وجود آیین‌نامه رفتار حرفه‌ای و استانداردها و قوانین کافی بر اعتبار حرفه حسابداری خدشه وارد نموده است. بررسی ادبیات پژوهش بروز رفتار اخلاقی حسابداران در فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی را متصور می‌نماید و البته در سایه فرآیند اخلاقی مبتنی بر نظریه ایمان این رابطه مستحکم‌تر به نظر می‌رسد. بر این اساس هدف پژوهش حاضر بررسی تأثیر ایمان حسابداران بر رابطه بین تصمیم‌گیری اخلاقی و رفتار حرفه‌ای حسابداران با تأکید بر نظریه ایمان می‌باشد. تجزیه و تحلیل پژوهش حاضر با روش معادلات ساختاری صورت گرفته است. جامعه آماری پژوهش در قلمرو زمانی سال ۱۴۰۴ شامل حسابداران است که با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۸۴ نفر به‌عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند. یافته‌های پژوهش تأثیر مثبت تصمیم‌گیری اخلاقی بر رفتار حرفه‌ای حسابداران را تأیید می‌کند. همچنین ایمان حسابداران به عنوان متغیر تعدیل‌گر رابطه مثبت بین تصمیم‌گیری اخلاقی و رفتار حرفه‌ای حسابداران را تقویت می‌نماید. نتایج نشان داد تحقق رفتار حرفه‌ای کارآمد و اخلاقی متأثر از فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی است و ایمان حسابداران با رویکرد مبتنی بر نظریه ایمان شامل تطابق عقیده، باور و کارکرد در ابعاد فنی (حرفه‌ای) و اخلاقی موجبات همگرایی تئوری با عمل و ارتقاء اعتبار حرفه را به دنبال خواهد داشت. ارزش‌افزوده نظری پژوهش حاضر ارائه فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی سه مرحله‌ای مبتنی بر ایمان که تطابق فکر، باور و عمل همسو با نظریه مراحل رشد ایمان فولر است.

واژه‌های کلیدی: اخلاق حرفه‌ای، تصمیم‌گیری اخلاقی، نظریه ایمان.

* نویسنده مسئول

زارع، ایمان؛ کبیری، محمدتقی. (۱۴۰۴). تأثیر ایمان حسابداران بر رابطه تصمیم‌گیری اخلاقی و رفتار حرفه‌ای حسابداران: با تأکید بر نظریه ایمان. فصلنامه حسابداری مالی، ۱۷(۶۳): ۷۳-۹۰.

مقدمه

اخلاق، فصل مشترک و مورد نیاز در تمامی حرفه‌های فعال در دنیاست و رمز موفقیت و پیشرفت هر حرفه، وجود اخلاق حرفه‌ای است. اخلاق حرفه‌ای عبارت است از اصول و معیارهای اخلاقی که توسط سازمان‌ها بر اساس الگوهای اخلاقی تدوین شده و تمامی اعضای سازمان ملزم به رعایت این اصول - که هدایتگر رفتار آنهاست - می‌باشند (اسکندری، ۱۳۹۸). حسابداران حرفه‌ای به عنوان نمایندگان اخلاقی جامعه حسابداری، جهت ایفای نقش خود؛ نیاز به فراگیری و رعایت مستمر اصول اخلاق حرفه‌ای هستند. نهادینه کردن اخلاق در فرآیند گزارشگری صورتهای مالی باید به عنوان یک اصل زیربنایی به منظور پایداری روابط تجاری، مورد توجه قرار گیرد (کابلی، رحمانی، نیکومرام و رهنمای رودپشتی، ۱۳۹۹)؛ زیرا انجام اعمال غیراخلاقی در حرفه حسابداری، شامل ارائه اطلاعات مالی گمراه‌کننده و متقلبانه، می‌تواند اعتماد عموم را به حسابداران از بین برده و به حیثیت حرفه لطمه وارد کند (صادقیان، بنی مهد، جهانگیرنیا و غلامی جمرانی، ۱۳۹۸). اصول اخلاق حرفه‌ای در حوزه حسابداری الزام می‌دارد که مدیران باید، صورتهای مالی را شفاف و با رعایت استانداردهای حسابداری و عاری از هرگونه تقلب و حساب آرایبی منتشر کنند؛ ولی رسوایی‌های مالی که از گذشته تاکنون به وقوع پیوسته، اعتبار اصول اخلاق حرفه‌ای در پیشگیری از چنین رسوایی‌هایی را در جهت حمایت از منافع ذینفعان شرکت، زیر سؤال برده است (کابلی و همکاران، ۱۳۹۹). بر این اساس ضرورت توجه به فرآیند رفتار جهت اتخاذ تصمیمات اخلاقی ضرورت دارد زیرا جهت تعیین اخلاقی یا غیراخلاقی بودن یک رفتار، افراد از فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی، استفاده می‌کنند (کارلسون، کاکمار و وادزورث^۱، ۲۰۰۲). پابندی به آیین رفتار حرفه‌ای تمام آن چیزی نیست که مبنای تصمیم‌گیری اخلاقی افراد حرفه‌ای قرار می‌گیرد و تنزل اخلاقی که یکی از عوامل اصلی مؤثر بر رخداد رسوایی‌های مالی است لازم است در فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی مورد توجه بیشتری قرار گیرد (وایزبرود^۲، ۲۰۰۹). با مشخص کردن دلایل اصلی در ارتباط با فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی که شامل بکارگیری اصول و موازین اخلاقی در ارزیابی صحت و درستی یک تصمیم یا رفتار است، در هنگام مواجهه با موقعیت‌های اخلاقی، می‌توان شکست‌های اخلاقی آینده را به منظور کسب اعتماد عمومی در حرفه حسابداری کاهش داد (رشید^۳، ۲۰۲۵)؛ زیرا اخلاق تعیین می‌کند که تا چه حد، چیزی در رفتار و تصمیم‌گیری درست و نادرست، خوب و بد تلقی شود (فرناندا و مسلیچا^۴، ۲۰۲۰). با توجه به تأثیر منفی رفتارهای انحرافی و غیراخلاقی حسابداران و حسابرسان بر کیفیت گزارشگری مالی و حسابرسی که منجر به نارضایتی استفاده‌کنندگان از خدمات آنان و کاهش سطح اعتماد عمومی در حرفه می‌شود (اوانولی و نظردالدین^۵، ۲۰۱۶)، باید عوامل تشدید یا تضعیف‌کننده رفتارهای اخلاقی بررسی شود تا اقدامات پیشگیرانه یا تقویتی لازم در سازمان اعمال گردد (عارف کوسومو و پایی سوفیا^۶، ۲۰۱۸). شکست آشکار اصول اخلاق حرفه‌ای در واحدهای گزارشگر در زمان تهیه صورتهای مالی در حوزه حسابداری رفتاری قابل جستجو است و با بهره‌مندی از نظریه‌های اخلاقی می‌توان، شناخت بهتری از ابعاد مبهم رفتارهای غیراخلاقی و ناکارآمد اعضای حرفه حسابداری کسب نمود که در این نظریه اخلاق دینی^۷ قابل توجه است (بابایی، زارع، محقق و خوشدل‌مفرد، ۱۴۰۳).

طبق نظریه اخلاق دینی، دین با اخلاق پیوند دارد و همچنین دین منشأ اخلاق است و بر این اساس دین‌داری می‌تواند محرک رفتارهای اخلاقی باشد (مهدوی، بهمنی و نمازی، ۱۴۰۱)؛ زیرا فرد با باورهای مذهبی بالا، دارای خود نظارتی، خودکنترلی و کارآمدی بالایی خواهد بود که در سایه دین‌داری متأثر از باور به خدای یکتا است که در تصمیمات خود به آن رجوع می‌کند (پورناماسری و امالیا^۸، ۲۰۱۵). باورها و اعتقادات دینی فرد در سایه ناظر دانستن خداوند بر اعمال خویش، سبب می‌شود گفتار (عقیده)، باور و کردار او جنبه اخلاقی یابد (مدینه و زارع، ۱۴۰۲). علیرغم وجود قوانین و استانداردهای لازم در حسابداری، کماکان تحریفات حسابداری در حوزه گزارشگری مالی را شاهد هستیم که با وجود الزامات قانونی در حسابداری، وقوع این

¹ Carlson, Kacmar & Wadsworth

² Weisbrod

³ Rashid

⁴ Fernanda & Muslichah

⁵ Evanali & Nazaruddin

⁶ Arief Kusumo & Poppy Sofia

⁷ Theory of Religious Ethics

⁸ Purnamasari & Amaliah

رفتارهای انحرافی ریشه در شکاف بین تئوری و عمل دارد که حاکی از عدم تطابق عقیده، باور و عمل است (بابایی و همکاران، ۱۴۰۳؛ خوشبخت و تائبی نقندری، ۱۴۰۳) بر این اساس بسیاری از نظریه‌پردازان راهکارهایی که به باور قلبی، ایمانی و وجدانی یک حسابدار یا حسابرس مربوط می‌شود را پیشنهاد دادند (گوآی، سامونلز و تیلور^۱، ۲۰۱۶؛ ماوقان^۲، ۲۰۲۳). دو راهکار مهمی که در این حوزه مطرح می‌شوند عبارت‌اند از دین‌داری عوامل (حسابداران و حسابرسان) و اخلاق حرفه‌ای آنان (بابایی و همکاران، ۱۴۰۳؛ مک‌گویر و همکاران^۳، ۲۰۱۲). البته همان‌طور که اشاره شد اصول اخلاق حرفه‌ای که راهکار رسمی هر حرفه است به تنهایی مانع تنزل اخلاقی که یکی از عوامل اصلی مؤثر بر رخداد رسوایی‌های مالی است نگردیده است (کابلی و همکاران، ۱۳۹۹؛ وایزبرود، ۲۰۰۹). از این‌رو دین‌داری عوامل به عنوان یک راهکار غیررسمی (ما، وانگ و ژانگ^۴، ۲۰۲۲) می‌تواند بر رفتار حسابداران و حسابرسان به عنوان ارکان مؤثر بر فرآیند ارتقاء و نوآوری در گزارشگری مالی، تأثیرگذار باشد (ستایش و رضائیان‌زاده، ۱۴۰۲؛ خوشبخت، تائبی نقندری و زینلی، ۱۴۰۱). دین چه به عنوان شریعت و یک نظام الهیاتی و چه به عنوان نهادی اجتماعی، تکیه‌گاه اصلی اش ایمان است، دین همواره در پی آن است که متدینان لباس گرم ایمان بر تن کنند تا از مخاطرات دنیوی مصون باشند. ایمان یکی از واژه‌های کلیدی در حوزه دین و دین‌داری است. ایمان، امری قلبی و درونی است و نشانه‌های مهمی مانند انجام دستورات الهی و معصیت نکردن دارد که در آثار گفتاری و رفتاری انسان جلوه می‌کند (شکرالهی، ۱۳۸۶). با توجه به جایگاه ایمان در دین و دین‌داری که انتظار می‌رود بر رفتار در حوزه‌های مالی و حسابداری در سایه تشخیص درست از نادرست طی فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی تأثیرگذار باشد و همچنین عدم موفقیت اصول رفتار حرفه‌ای در عمل، پژوهش حاضر درصدد است تأثیر ایمان حسابداران طبق نظریه ایمان را بر رابطه تصمیم‌گیری اخلاقی و رفتار حرفه‌ای حسابداران را مورد بررسی قرار دهد. این موضوع علیرغم اهمیت و ضرورت آن که می‌تواند نارسایی‌های رفتار حرفه‌ای و نارضایتی از حرفه را تقلیل دهد تاکنون مورد بررسی واقع نشده است که حاکی از نوآوری و ارزش‌آفرینی پژوهش حاضر است. نتایج این پژوهش، می‌تواند ضمن توسعه ادبیات نظری پژوهش‌های مرتبط با رفتار حرفه‌ای و تصمیم‌گیری اخلاقی و تبیین نقش ایمان با تأکید بر ابعاد سه‌گانه آن، نقش ایمان در بهبود کیفیت اخلاق و رفتار حسابداران و در نهایت کیفیت گزارشگری مالی به عنوان محصول حسابداری را آشکار سازد. وجه تمایز و ارزش‌آفرینی دیگر پژوهش حاضر، تقویت و تکامل مدل تصمیم‌گیری اخلاقی رست بر اساس نظریه ایمان در سه مرحله عقیده، باور و عمل است که برخلاف مراحل رست، نه تنها از یکدیگر مجزا نیستند بلکه جهت حذف شکاف بین علم و عمل باید بر مهم منطبق باشند. در ادامه، مبانی نظری و پژوهش‌های انجام شده در این حوزه ارائه می‌شود، سپس به بیان فرضیه‌های پژوهش و روش آزمون آن‌ها پرداخته می‌شود، در نهایت یافته‌های پژوهش، بحث و نتیجه‌گیری و پیشنهادهایی بر اساس نتایج به دست آمده ارائه می‌گردد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

استمرار حیات هر حرفه و اشتغال اعضاء آن وابسته به کیفیت خدمات، اعتماد، میزان اعتباربخشی، سرمایه اجتماعی و اخلاقی آنها بوده که حفظ هرکدام به نوبه خود از اهمیت بسزایی برخوردار است. یکی از مهم‌ترین راه‌های رسیدن به این امر، اصول غیررسمی در چارچوب معیارهای رفتار اخلاقی است که بر کیفیت موضوعات مدنظر می‌افزاید (دانشمندی و زارع، ۱۴۰۳). اعتبار حرفه حسابداری و حسابرسی مرهون جلب اعتماد عمومی است که متأسفانه در سایه رفتارهای ناکارآمد و غیراخلاقی حسابداران و حسابرسان به آن خدشه وارد شده است (بابایی و همکاران، ۱۴۰۳). تبلور رفتارهای متناقض اعضای حرفه با وجود قوانین و مقررات، آیین‌نامه‌های رفتار حرفه‌ای یکسان و مشابه می‌تواند گویای تأثیر عواملی به‌جز قوانین و مقررات نظارتی در تصمیم‌گیری‌های آنان باشد (آل‌علی، فروغی و امیری، ۱۴۰۲). در این راستا مهم‌ترین راهکارهایی که تاکنون برای بازگشت اعتماد عمومی مورد استفاده قرار گرفته است، اقداماتی در راستای تجدیدنظر و تدوین قانون‌ها، استانداردها و دستورالعمل‌های جدید حسابداری و حسابرسی در راستای بهبود گزارشگری مالی بوده که متأسفانه این اقدامات نیز نتوانسته است از فسادهای مالی و

¹ Guay, Samuels & Taylor

² Maughan

³ McGuire, Omer & Wang

⁴ Ma, Wang & Zhang

فروپاشی شرکت‌ها جلوگیری نماید و بحران‌های مالی اخیر نیز شاهد این ادعا است (نمازی و رجب‌دري، ۱۳۹۷). پایبندی به رفتار اخلاقی، از ضروریات اعضای هر حرفه است و بر این اساس از حسابداران و حسابرسان نیز انتظار می‌رود به کدهای اخلاق حرفه‌ای پایبند باشند (رجب‌دري، وکیلی‌فرد، سالاری و امیری، ۱۴۰۱). اخلاق برای حسابداران و حسابرسان و کسانی که بر اطلاعات ارائه شده توسط آنها متکی هستند، اهمیت زیادی دارد، زیرا رفتار اخلاقی دیدگاه اخلاقی و مصلحت جامعه را به دنبال خواهد داشت؛ بنابراین، حسابداری و حسابرسی را می‌توان به عنوان یک حرفه‌ی انضباطی اخلاقی در نظر گرفت که افراد را ملزم می‌کند تا داده‌هایی که در تصمیم‌گیری تأثیر دارند، به گونه واضح و شفاف به جامعه ارائه دهند. بخش اعظم محتوای اطلاعات حسابداری و حسابرسی نیز شامل محتوای اخلاقی و اقتصادی است (نمازی و رجب‌دري، ۱۳۹۷). بر این اساس رعایت اصول اخلاقی و استانداردهای اخلاقی توسط حسابداران و حسابرسان نقش مهمی در کاهش معضلات اخلاقی در راستای حفظ حقوق ذینفعان و در نتیجه اعتبار حرفه دارد. ولیکن وقوع رسوایی‌ها و شایعات مالی، علیرغم همه قوانین و اصول اخلاقی که به صورت رسمی تدوین شده، رفتار اخلاقی حسابداران و حسابرسان را مورد تردید قرار داده و اعتبار حرفه را زیر سؤال برده است. این موضوع حاکی از ناکارآمدی اصول رسمی است (سالم، ازینی و سونگ^۱، ۲۰۲۳). از سویی، پژوهشگران اثربخشی اصول غیررسمی در تأثیرگذاری بر شیوه‌های مدیریتی و رفتار افراد را مورد توجه قرار داده‌اند، زیرا آنها مکمل اصول رسمی، جهت مؤثرتر بودن این اصول هستند (کیان، کائو و کائو^۲، ۲۰۱۸). یکی از اصول غیررسمی کلیدی که توجه محققان را به خود جلب کرده است، دین‌داری و شاخص‌های اخلاقی آن است (چن، چن، تان و ژانگ^۳، ۲۰۲۰).

دین مجموعه‌ای از اصول و باورها را می‌سازد و در نتیجه چارچوب‌هایی را برای رفتار اخلاقی فراهم می‌کند (مله و فونترودونا^۴، ۲۰۱۷). باورهای دینی در اسلام با استناد به روایاتی از امام علی (ع) و امام باقر (ع) در قالب سه بخش ایمان، تقوا و یقین قابل تبیین است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴). ایمان یکی از واژه‌های کلیدی در حوزه دین و دین‌داری است. از منظر کلامی، مهم‌ترین مرزبندی اعتقادی بر اساس ایمان و کفر است و از جهت اخلاقی نیز ستون اصلی ساختمان معنایی مفاهیم اخلاقی (به‌ویژه اخلاق دینی) در کتب مقدسی چون قرآن، ایمان است؛ یعنی هر عمل ارزشمند، از ایمان سرچشمه می‌گیرد و هر کردار ناشایست، در کفر و حق‌پوشی ریشه دارد (آذربایجانی، ۱۳۸۷). پیامبر اکرم (ص) در این زمینه می‌فرماید: ایمان، آن عقیده خالصی است که در جان و دل، ریشه دارد و رفتار انسان، آن را تأیید می‌نماید. امام رضا (ع) می‌فرماید: بی‌تردید، ایمان، باور قلبی، اعتراف زبانی و عملکرد اعضاست. همچنین امام علی (ع) می‌فرماید: ایمان، درختی است که ریشه‌اش یقین، شاخه‌اش پرهیزگاری، شکوفه‌اش حیا و میوه‌اش بخشنده‌گی است (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، گروه مترجمان، ۱۳۹۲). علامه طباطبایی از ایمان به عنوان تصدیق همراه با التزام عملی یاد می‌کند. به عبارتی دیگر ایمان به یک امر عبارت است از علم به آن امر به همراه التزام عملی به آن؛ بنابراین علم بدون التزام عملی ایمان تلقی نخواهد شد (طباطبایی، ۱۳۶۴). ایمان عبارت است از التزام قلبی و عقلانی به حقیقتی متعالی که در سه سطح متقابل و درهم‌تنیده تجلی می‌یابد که عبارت‌اند از عقیده (بعد معرفتی و محتوایی)، باور (بعد تصدیق‌گر و درونی)، و عمل (بعد رفتاری و بیرونی). به بیان دقیق‌تر، ایمان فراتر از صرف دانستن (عقیده) یا احساس پذیرش (باور) است؛ ایمان، زیستن بر مبنای آن عقیده و باور در ساحت رفتار فردی و اجتماعی است؛ بنابراین ایمان زمانی حقیقت می‌یابد که هر سه رکن در تعامل پویا با یکدیگر باشند. بر این اساس نظریه ایمان بهترین الگوی روانشناسی دینی است که با فراهم کردن مجموعه‌ای از ارزش‌های دینی و جهان‌شمول، علت شکاف میان باورها و رفتار افراد در جامعه را ترسیم می‌کند. نظریه ایمان مبتنی بر پذیرش شکاف میان معرفت و عمل و عدم کفایت معرفت برای عمل و مبتنی بر امیال و احساسات و خواسته‌های نفسانی در اعمال انسان است که موجب می‌شوند تا انسان برخلاف آگاهی و شناخت خود نسبت به خوبی و بدی رفتار کند، آن گونه که ارسطو و بسیاری از اندیشمندان اسلامی بدان معتقدند و نظریه ایمان برای حل این مشکل مطرح گردیده است (اکبریان، ۱۳۹۱). نارسایی‌های نظام حسابداری در سایه اصول رسمی، ناشی از عدم تقارن بین دانش نظری و اجرای عملی (یعنی شکاف بین معرفت و عمل) است (خواجوی، اعتمادی عیدگاهی و قدیریان آرانی، ۱۳۹۹) که نظریه ایمان سعی در پر کردن آن دارد و به اقتصاد و جامعه

¹ Salem, Ezeani & Song

² Qian, Cao & Cao

³ Chen, Chen, Tan & Zheng

⁴ Melé & Fontrodona

اعتماد می‌بخشد. فولر^۱ (۱۹۸۱)، ایمان را از منظر هستی‌شناسانه آن مورد توجه قرار می‌دهد در بین نظریه‌های رشد ایمان، نظریه او بیش از سایر نظریه‌ها مورد توجه قرار گرفته است. نظریه مراحل رشد ایمان فولر یکی از مهم‌ترین مدل‌های رشد معنوی-مذهبی است که به شکل مارپیچ (حلزونی) ارائه شده است. مسیر حلزونی به این معناست که ممکن است بزرگسالانی وجود داشته باشند که حتی از مرحله اول رشد ایمان هم که مختص کودکان و نوجوانان است، عبور نکرده باشند. این ۵ مرحله عبارت‌اند از (۱) مرحله شهودی: در این مرحله (که معمولاً در دوران نوزادی و کودکی اولیه است)، ایمان فرد بر پایه تصویرسازی‌های ذهنی و احساسات است. کودک هنوز توانایی استدلال منطقی ندارد، بنابراین مفاهیم معنوی را از طریق هیجانات، تصاویر مذهبی و مدل‌های رفتاری والدین خود درک می‌کند. در این مرحله، "شهود" و احساس، جایگزین "فکر" است. (۲) مرحله اسطوره‌ای: در این مرحله (دوران کودکی میانی و دبستان)، فرد شروع به استفاده از داستان‌ها و اسطوره‌ها برای درک جهان می‌کند. در اینجا ایمان به صورت "لفظ‌گرا" است؛ یعنی فرد معتقد است قوانین الهی دقیقاً مانند قوانین فیزیکی عمل می‌کنند (مثلاً اگر کار خوب انجام دهم، حتماً پاداش می‌گیرم). جهان در این مرحله به صورت ساده و با تقابل خیر و شر مطلق دیده می‌شود. (۳) مرحله تصنعی یا قراردادی: در این مرحله (نوجوانی و جوانی)، فرد ایمان خود را از طریق، ترکیب باورهای محیطی و سنت‌های اجتماعی می‌سازد. او به جای تفکر مستقل، از قالب‌های آماده جامعه استفاده می‌کند. ایمان او قراردادی است؛ یعنی او معتقد است آنچه اکثریت جامعه یا گروهش می‌گویند، درست است. او هویت معنوی خود را در دل هویت گروهی پنهان می‌کند. (۴) مرحله فردگرایانه: این مرحله (بزرگسالی) نقطه عطف رشد است. فرد از حالت "پذیرنده" خارج شده و به حالت "پرسشگر" وارد می‌شود. او شروع می‌کند به بازنگری در تمام باورهایی که در مرحله قبلی (تصنعی) پذیرفته بود. در این مرحله، فرد مسئولیت شخصی باورهای خود را می‌پذیرد و سعی می‌کند یک سیستم اعتقادی مستقل و شخصی برای خود بسازد. این مرحله اغلب با بحران‌های فکری و شک‌گرایی همراه است. (۵) مرحله عاطفی یا پیوندی: در این مرحله (بلوغ معنوی متقدم)، فرد به سطح بسیار بالایی از درک می‌رسد. او دیگر جهان را سیاه و سفید نمی‌بیند، بلکه می‌تواند تضادها و پارادوکس‌ها را با هم پیوند دهد. او می‌پذیرد که حقیقت می‌تواند در چندین لایه و از دیدگاه‌های مختلف وجود داشته باشد. در این مرحله، فرد به جای قضاوت کردن دیگران، به سمت پذیرش، همدلی و درک پیچیدگی‌های هستی حرکت می‌کند. وی درباره چگونگی کسب ایمان، فرایندی مشتمل بر سه گام را مطرح می‌کند: گام نخست، شناخت ارزش یا کانون ارزشی است که به قدر کافی درخور انسجام‌بخشی و معنادهی به زندگی باشد و از آنچنان اهمیتی برخوردار است که شایسته است انسان زندگی خود را معطوف و مصروف آن سازد. گام دوم، ابراز تعهد، اعتماد و ابراز وفاداری به ارزشی است که به پندار فرد مهم تلقی می‌شود. ارزش‌هایی از دیدگاه انسان مهم تلقی می‌شوند که توان حمایت، حفاظت و ارزش‌بخشی و احترام گذاشتن به ما را داشته باشند، قابل اعتماد باشند و به ما عشق بورزند. گام سوم، جهت‌بخشی به آمل، افکار، اعمال و شکل دادن به هویت خود بر اساس ارزشی است که به آن عشق ورزیده می‌شود. در واقع، انسان بخشی از چیزی می‌شود که به آن ارزش می‌دهد و به آن عشق می‌ورزد (نوذری و غلامی، ۱۳۹۶).

بر این اساس در بررسی مفهوم ایمان، دو رویکرد بنیادین با مبانی معرفت‌شناختی متفاوت وجود دارد که یکی نظریه تحولی جیمز فولر مبتنی بر «فرآیند تحول ساختاری» و دیگری نظریه ایمان دینی که بر «محتوای اعتقادی» تمرکز دارد. از یک‌سو، نظریه تحولی جیمز فولر، ایمان را نه به مثابه مجموعه‌ای از باورهای جزئی، بلکه به عنوان یک ساختار شناختی-روانی برای معنا بخشی به تجربه زیسته تعریف می‌کند. در این دیدگاه، رشد ایمان با تکامل ظرفیت‌های ذهنی فرد و گذار از مراحل ساده و جمعی (مانند مراحل شهودی، اسطوره‌ای و تصنعی) به سمت مراحل پیچیده و فردی (مانند مراحل فردگرایانه و عاطفی) سنجیده می‌شود. در مدل فولر، معیار پیشرفت، افزایش «پیچیدگی ساختاری» و «استقلال معنایی» است. از سوی دیگر، رویکرد اعتقادی-الهیاتی در تبیین ایمان، بر «محتوای اعتقادی» و «رابطه وجودی» میان مؤمن و امر قدسی تأکید می‌ورزد. در این نگرش، ایمان فرآیندی است که از طریق پذیرش حقایق و حیانی، التزام به اصول اعتقادی و تحقق اخلاقی در قالب دین تعریف می‌شود. برخلاف مدل فولر که شک و تردید را یک ضرورت تحولی برای گذار از مرحله تصنعی به فردگرایانه می‌داند، در رویکرد دینی، شک اغلب به عنوان چالشی برای پایداری یا ضعف در پیوند با حقیقت تلقی می‌شود؛ بنابراین، می‌توان میان این دو رویکرد تمایز قائل شد: اگر نظریه فولر به دنبال پاسخ به این پرسش باشد که «انسان چگونه فرآیند معنا بخشی را سازماندهی می‌کند؟»، نظریه ایمان

¹ Fowler

دینی بر این پرسش تمرکز دارد که «انسان به چه حقایقی معتقد است و چگونه با آن حقایق پیوند می‌خورد؟». در واقع، مدل فولر «ظرفیت و ساختار» ایمان را تبیین می‌کند، درحالی‌که نظریه دینی بر «محتوا و کیفیت» آن تمرکز دارد (رحمانی، تنها، جلیلی و فتح‌الهی، ۱۴۰۰). بر این اساس مدل مدنظر پژوهش حاضر مبتنی بر الگوی ایمان دینی است که یک رویکرد الهیاتی-اعتقادی است.

در حرفه حسابداری نیز اخلاق بخش مهمی از قابلیت‌های یک حسابدار حرفه‌ای است و یک حسابدار حرفه‌ای باید نه تنها دانش و مهارت‌های مرتبط با حرفه را داشته باشد، بلکه توانایی قضاوت مبتنی بر ارزش‌های اخلاقی را نیز داشته باشد (حسینی نسب، ۱۴۰۳). بر این اساس باید به فرآیند رفتار جهت اتخاذ تصمیمات اخلاقی توجه داشت، زیرا جهت تعیین اخلاقی یا غیراخلاقی بودن یک رفتار، افراد از فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی، استفاده می‌کنند (فرناندا و مسلیچا، ۲۰۲۰). تصمیم‌گیری اخلاقی عبارت است از بکارگیری اصول و موازین اخلاقی در ارزیابی صحت و درستی یک تصمیم یا رفتار است که بر اساس مدل رست^۱ (۱۹۸۶) شامل چهار مرحله می‌باشد. مرحله اول، حساسیت اخلاقی: بررسی شرایط و گزینه‌های پیش‌رو به منظور تعیین نحوه تأثیر این شرایط بر رفاه دیگران است. به عبارتی حساسیت اخلاقی عبارت است از شناسایی بعد اخلاقی مشکلات تحت رسیدگی. این شناخت پس از شناسایی منافع همه افراد ذی‌نفع، آگاهی از اهداف، نیت و رفاه آنها و بررسی تأثیر نتیجه حاصل از تصمیم بر منافع این افراد به دست می‌آید. توانایی افراد در تشخیص این واقعیت که در یک موقعیت اخلاقی قرار دارند و نیاز به قضاوت اخلاقی وجود دارد، متفاوت است. تا زمانی که فرد قادر به تشخیص موقعیت اخلاقی نشود، مراحل دیگر بی‌معنا بوده و رفتار اخلاقی امکان ظهور پیدا نمی‌کند. مرحله دوم، قضاوت اخلاقی: بررسی رفتارهای مختلف و انتخاب رفتاری است که از نظر اخلاقی صحیح‌تر است. به عبارتی پس از اینکه فرد موقعیت اخلاقی را تشخیص داد، توانایی او در قضاوت یا ارزیابی اخلاقی از اهمیت برخوردار می‌شود. فرد در این مرحله باید انواع گزینه‌های احتمالی را تجسم و ارزیابی نماید و اخلاقی‌ترین را انتخاب کند. مرحله سوم، نیت اخلاقی: اولویت به ارزش‌های اخلاقی نسبت به سایر گزینه‌های پیش‌رو. بعد از اینکه فرد یکی از سناریوها را به عنوان سناریوی اخلاقی برگزید، میزان اولویت ارزش‌های اخلاقی نسبت به دیگر ارزش‌ها است که بسیار تعیین‌کننده است و میزان تمایل فرد به عمل اخلاقی (یا همان سناریویی که در مرحله قبل انتخاب کرده) را نشان می‌دهد. مرحله چهارم، رفتار اخلاقی: ویژگی است که به افراد جرأت می‌دهد تا مقاصد اخلاقی را اجرا و پیگیری کنند. اگر فرد سه مرحله قبلی را طی کند و توانایی انجام سناریوی انتخابی را نیز داشته باشد، آنگاه شاهد بروز رفتار اخلاقی خواهیم بود (عابدی جعفری، نوه ابراهیم، حسن‌پور و پیرملکی، ۱۳۹۷؛ موریس و چانک^۲، ۲۰۰۶). البته مراحل تصمیم‌گیری اخلاقی رست مجزاست و موفقیت در یک مرحله، موفقیت مراحل دیگر را تضمین نخواهد کرد (کاظم‌پور و حساسیگانه، ۱۳۹۲). پایبندی به آیین رفتار حرفه‌ای تمام آن چیزی نیست که مبنای تصمیم‌گیری اخلاقی افراد حرفه‌ای قرار می‌گیرد و تنزل اخلاقی که یکی از عوامل اصلی مؤثر بر رخداد رسوایی‌های مالی است لازم است در فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی مورد توجه بیشتری قرار گیرد (وایزبرود، ۲۰۰۹)؛ زیرا عوامل گوناگونی بر تصمیم‌گیری اخلاقی حرفه‌ای‌ها تأثیر گذارند و پایبندی به آیین رفتار حرفه‌ای (اخلاق حرفه‌ای) تنها عامل مؤثر بر این تصمیم‌گیری نیست (هانت و ویتل^۳، ۱۹۸۶). یکی از عوامل بسیار مؤثر بر فرآیند تصمیم‌گیری، ویژگی‌های شخصی است که در پژوهش حاضر با تأکید بر ویژگی ایمان اعضای حرفه در بعد شخصیتی آنان، این موضوع بررسی می‌گردد.

بررسی ادبیات موضوع نشان می‌دهد گرچه تاکنون هیچ پژوهشی به بررسی موضوع پژوهش نپرداخته است که این خود حاکی از نوآوری پژوهش حاضر است اما پژوهش‌های متعددی به صورت پراکنده در ارتباط با مؤلفه‌های پژوهش صورت گرفته که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرند. البته در پژوهش حاضر تأکید بر ابعاد ایمان حسابداران طبق نظریه ایمان در طیف نیت تا رفتار با رویکرد دینی به عنوان متغیر تعدیل‌گر مطابق با نظریه مراحل رشد ایمان فولر و رویکردی متفاوت از مراحل تصمیم‌گیری اخلاقی رست، بعد دیگری از ارزش‌آفرینی پژوهش حاضر است که با بررسی سوابق پژوهشی محرز خواهد شد.

خلیف راشد، آقای چادگانی، دهیوب الربیعی و علیمردادی (۱۴۰۴) نشان دادند که انگیزه حساب‌رسان داخلی به افشای رفتارهای غیراخلاقی بر قضاوت و تصمیم‌گیری آنها در زمینه افشاگری تأثیر مثبت و معنادار دارد. بابایی و همکاران (۱۴۰۳) با بیان اینکه

¹ Rest

² Moores & Chang

³ Hunt & Vitell

نظام حسابداری در ایفای رسالت خود دچار کاستی‌هایی بوده، تمرکز بر بعد اخلاق دینی عاملیت (نیروی انسانی) در راستای توسعه نظام حسابداری را توصیه نمودند که پیامد آن در دو سطح ساختار و نظام حسابداری، تحول نظام حسابداری را به دنبال خواهد داشت. دانشمندی و زارع (۱۴۰۳) در پژوهش خود نشان دادند دین‌داری به عنوان یک اصل غیررسمی و محرک ارزش‌های اخلاقی در نظام‌های اقتصادی و تجاری، با تأثیر مثبت بر رفتار و تصمیم‌گیری مدیران در ارائه افشاء اختیاری اطلاعات حسابداری، بهبود کیفیت گزارشگری مالی را به دنبال خواهد داشت. خوشبخت و تائبی نقندری (۱۴۰۳) نشان دادند که باورهای ایمانی بر عدم درستکاری حسابداران تأثیر منفی و معناداری دارد و بر اخلاق حرفه‌ای حسابداران دارای تأثیر مثبت و معناداری است. درنهایت، اخلاق حرفه‌ای، به عنوان یک متغیر میانجی رابطه بین باورهای ایمانی و عدم درستکاری حسابداران را توضیح می‌دهد. همچنین مدینه و زارع (۱۴۰۲) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که دین و باورهای حاصل از آن می‌توانند محرک رفتارهای اخلاقی حساب‌برسان باشند که با تأثیر بر رفتار حرفه‌ای حساب‌برسان بر کیفیت کار حسابرسی تأثیر بسزایی خواهند داشت. نوش‌فر، محسنی و قاسمی (۱۴۰۱) ضمن این که تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران و حساب‌برسان را مفهومی می‌دانند که ثمرات آن بر مطلوبیت سازمانی و اهداف مربوط به آن مشهود است، پارادایم‌های عوامل فردی، ویژگی‌های فردی، شرایط فردی، توسعه فردی و پیامدهای فردی را در کنار سایر عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری‌های اخلاقی معرفی می‌کنند. حلیمی جلودار (۱۴۰۰) با بررسی فرهنگ جامعه با ویژگی ایمان به این نتیجه رسید که ایمان درونی و عمیق علاوه بر اینکه سلامت روانی فرد را تأمین می‌کند عاملی جهت رسیدن به سعادت اخروی را فراهم کرده که خود زمینه‌ساز تشکیل یک فرهنگ ارزشی در سازمان و جامعه می‌گردد.

خواجه‌ی، سرم‌دین‌یا و پورگودرزی (۱۳۹۹) در پژوهش خود با ارائه چارچوب مفهومی مبتنی بر اخلاق در رشته حسابداری بینشی را فراهم نمودند که ارزش‌های اخلاقی با هدف شفاف‌سازی به عنوان اصلی‌ترین هدف سیستم حسابداری، مبنای تهیه گزارشگری مالی با کیفیت قرار گرفت. اقبالی‌فر و خاتم زاده (۱۳۹۶) نشان داد هرچه سطح تعهدات حرفه‌ای و ایدئولوژی اخلاق حسابداران افزایش یابد، تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران بهبود می‌یابد و رسوایی مالی کمتر می‌شود؛ اما سطح اخلاق سازمانی بر تصمیم‌گیری‌های اخلاقی حسابداران تأثیرگذار نیست و این اثر غیرمستقیم است.

در پژوهش‌های خارجی، رشید (۲۰۲۵) در پژوهش خود رفتار انسان به عنوان رکن اصلی محرک نظام‌های اجتماعی را متأثر از هنجارهای فردی، سازمانی و اجتماعی معرفی نموده و متذکر است که غفلت از آن صدمات جبران‌ناپذیر زیادی را به دنبال دارد. بر این اساس مدیرانی که بیشتر تحت تأثیر چنین هنجارهایی قرار می‌گیرند، کمتر درگیر تصمیم‌های غیراخلاقی و انحرافات رفتاری خواهند شد. ساری، سهیلی و لسفاندرا^۱ (۲۰۲۴) در نتایج حاصل از پژوهش خود دریافتند اخلاق و فرهنگ حساب‌برسان هم به طور مستقیم و هم با واسطه کیفیت حسابرسی بر کیفیت گزارشگری مالی تأثیرگذار است. کارگر کام‌وار، خانمحم‌دی، یزدانی و مرادی^۲ (۲۰۲۳) با بررسی تأثیر جهت‌گیری مذهبی بر رویکرد تصمیم‌گیری ضمن تأکید بر وابستگی مذهبی به عنوان شاخصی از رفتار اخلاقی در رویکردهای قضاوتی و تصمیم‌گیری مالی به این نتیجه رسیدند که جهت‌گیری مذهبی تأثیر مثبت و معناداری بر رویکرد عمل‌گرایانه حسابداران و حساب‌برسان دارد. آدلپ، روفای و بلو^۳ (۲۰۲۳) در قالب پژوهشی با روش تفسیری، شیوه‌هایی که احساسات مذهبی بر گزارشگری مالی تأثیر می‌گذارد را مورد بررسی قرار دادند. نتایج پژوهش نشان داد احساسات مذهبی با طراحی چارچوب‌های پاسخگویی مناسب به‌ویژه در زمینه‌هایی با شکاف‌های اجتماعی و اقتصادی که می‌توانند مسئولیت‌پذیری عمومی را تضعیف کنند، پاسخگویی در حسابداری را تقویت می‌کنند.

فارل، گوردین و کرنز^۴ (۲۰۲۲) به این نتیجه رسیدند که حمایت از حقوق و منافع بشر در سایه عدالت اجتماعی در غیاب ارزش‌های اخلاقی امکان‌پذیر نخواهد بود. بر این اساس مهم‌ترین چالش در اجرا که حاصل شکاف بین تئوری و عمل است با اتکا به ارزش‌ها و باورهای اخلاقی قابل حذف شکاف است. ناهار^۵ (۲۰۱۹)، با تأکید بر اهمیت تقوا بر آینده حسابداری در بحران‌ها و

¹ Sari, Suhaili & Lesfandra,

² Kargarkamvar, Khanmohammadi, Yazdani & Moradi

³ Adelopo, Rufai & Bello

⁴ Farrell, Gordijn & Kearns

⁵ Nahar

فسادهای مالی و اخلاقی نشان داد که تقوا بر صداقت و تعهد حسابداران تأثیر بسزایی دارد و نیاز به ارائه الگویی مفهومی تقوا در پژوهش‌های حسابداری را ضروری دانست. قابل ذکر است که زارع و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهش خود با بررسی آیات ۴۴ و ۴۵ سوره توبه، نشان دادند که ایمان حقیقی، تقوای وجودی انسان را رشد می‌دهد. سولستیو^۱ (۲۰۱۴) به این نتیجه رسید که رفتارهای ناکارآمد حسابرس در سایه عدم تعهد به اخلاق حرفه‌ای رخ می‌دهد که آن نیز نشأت گرفته از کم‌رنگ بودن معنویت در محیط کار است و همچنین او معتقد است فرد دین‌دار به واسطه خودکنترلی بالایی که دارد از بروز رفتارهای ناکارآمد جلوگیری می‌کند.

فرضیه‌های پژوهش

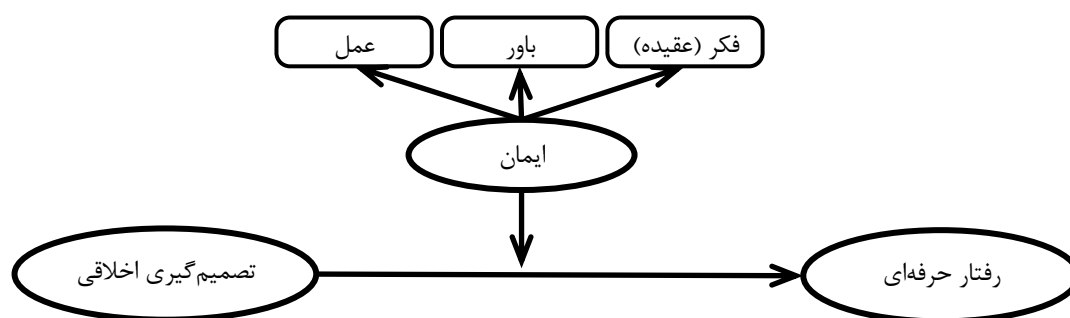
با توجه به ناکامی آیین رفتار حرفه‌ای در اتخاذ تصمیم‌گیری اخلاقی و تأکید بر ریشه‌یابی تنزل اخلاقی در فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی در پژوهش وایزبرود (۲۰۰۹) و همچنین تأکید بر اتکا به فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی با بکارگیری اصول و موازین اخلاقی در ارزیابی صحت و درستی یک تصمیم یا رفتار منجر به بروز رفتار حرفه‌ای اخلاقی با توجه به پژوهش‌های رشید (۲۰۲۵) و فرناندا و مسلیچا (۲۰۲۰)، انتظار می‌رود فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی بر حصول رفتار حرفه‌ای کارآمد و اخلاقی مؤثر واقع شود. بدین ترتیب فرضیه اول به شرح زیر ارائه می‌شود:

اتکا بر فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی بر رفتار حرفه‌ای حسابداران تأثیر مثبت و معناداری دارد.

از سویی با توجه به پژوهش‌های خوشبخت و تائبی نقندری (۱۴۰۳)، مدینه و زارع (۱۴۰۲) و کارگر کام‌وار و همکاران (۲۰۲۳) دین و باورهای ایمانی حاصل از آن می‌تواند محرک رفتارها و تصمیم‌گیری‌های اخلاقی اعضای حرفه از جمله حسابداران باشند. بر این اساس انتظار می‌رود ایمان حسابداران بر رابطه بین اتکا آنان بر فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی و رفتار حرفه‌ای حسابداران مؤثر واقع شود. بدین ترتیب فرضیه دوم به شرح زیر ارائه می‌شود:

ایمان حسابداران، رابطه بین تصمیم‌گیری اخلاقی و رفتار حرفه‌ای حسابداران را تقویت می‌نماید.

از نتایج بررسی متون و ادبیات پژوهش و بر اساس فرضیات ارائه شده، مدل پژوهش طبق شکل شماره (۱) استخراج شده است:

نمودار (۱): الگوی مفهومی پژوهش (منبع: محقق ساخته)

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت پژوهشی توصیفی-پیمایشی و از نظر شیوه کمی از نوع پیمایشی می‌باشد. پیمایش روشی برای به دست آوردن داده‌ها درباره دیدگاه‌ها، باورها، نظرات یا ویژگی‌های گروهی از اعضای یک جامعه آماری از راه انجام پژوهش است. در این پژوهش با بهره‌گیری از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری^۲ و با استفاده از نرم‌افزار لیزرل^۳ فرضیات تحقیق در چارچوب مدل ارائه شده در نمودار ۱، مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت. قلمرو زمانی پژوهش سال ۱۴۰۴ است.

^۱ Sulistiyo

^۲ Structural Equation Modeling (SEM)

^۳ LISREL

در این پژوهش به منظور آزمون فرضیه‌های پژوهش از پرسشنامه استاندارد استفاده شده است. در بخش اول پرسشنامه اطلاعات جمعیت‌شناسی مشارکت‌کنندگان مورد سؤال قرار گرفت. در بخش دوم پرسشنامه‌های مربوط برای سنجش متغیرها مطرح گردید. برای سنجش رفتار حرفه‌ای از پرسشنامه استاندارد زارع و مدینه (۱۴۰۳) با ۱۳ سؤال شامل گویه‌های بی‌طرفی، صداقت و درستکاری و خودکنترلی به‌عنوان معیارهای اخلاق حرفه‌ای استفاده شد که برگرفته از پرسشنامه‌های بی‌طرفی و صداقت و درستکاری زارفر^۱ (۲۰۱۶)، خودکنترلی تانجی، باومیستر و بون^۲ (۲۰۰۴) است که بر مبنای طیف پنج گزینه‌ای پاسخ داده می‌شود. برای سنجش ایمان با استناد به پرسشنامه مدینه و زارع (۱۴۰۲)، پرسشنامه‌ای ۱۵ سؤالی شامل گویه‌های عقیده، باور و عمل منطبق بر ارکان ایمان طراحی گردید که بر مبنای طیف شش گزینه‌ای (هرگز، ۱؛ بندرت، ۲؛ گاهی اوقات، ۳؛ معمولاً، ۴؛ اکثر اوقات، ۵؛ همیشه، ۶) پاسخ داده می‌شود. برای اندازه‌گیری متغیر مستقل پژوهش، تصمیم‌گیری اخلاقی از پرسشنامه ۵ سؤالی رکرز و ساموئلسون^۳ (۲۰۱۶) بر اساس ۱۱ گزینه از صفر درصد، ده درصد تا صد درصد استفاده شده است که روایی آن توسط حسین‌پور و همکاران (۱۴۰۰) مورد تأیید قرار گرفت.

جامعه آماری این پژوهش جامعه آماری پژوهش، مدیران مالی و حسابداران شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است و با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۸۴ نفر نمونه پژوهش، برای جامعه نامعلوم تعیین و نمونه‌ها به‌صورت تصادفی انتخاب شدند. در راستای جمع‌آوری نمونه لازم، تعداد ۴۷۲ پرسشنامه‌ها به صورت حضوری و الکترونیکی توزیع شد و از بین آنها تعداد ۳۸۴ پرسشنامه کامل و بدون نقص استخراج و نهایتاً داده‌های جمع‌آوری شده جهت تحلیل مورد استفاده قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

آمار توصیفی

آمار توصیفی پژوهش حاضر در دو بخش شامل یافته‌های جمعیت‌شناختی و توصیف کمی متغیرهای تحقیق ارائه گردیده است. در جدول ذیل، اطلاعات بخش جمعیت‌شناختی مشخصات نمونه شرکت‌کننده در پژوهش به تفکیک جنسیت، گروه شغلی، تحصیلات، عضویت حرفه‌ای، سن و سابقه کاری ارائه شده است.

جدول (۱): ویژگی‌های جمعیت‌شناختی

حسابداران		ویژگی‌های جمعیت‌شناختی	
درصد	فراوانی		
۳۷٪	۱۴۳	زن	جنسیت
۶۳٪	۲۴۱	مرد	
۵۲٪	۱۹۹	بلی	عضو جامعه حسابداران رسمی
۴۸٪	۱۸۵	خیر	
۲۱٪	۸۱	مدیر مالی	گروه شغلی
۷۹٪	۳۰۳	حسابدار	
۱۱٪	۴۲	دکتری	
۳۴٪	۱۳۱	کارشناسی ارشد	مدرک
۴۰٪	۱۵۴	کارشناسی	
۱۵٪	۵۷	کاردانی	
۱۰۰٪	۳۸۴	جمع	
	۴۲/۳۶	میانگین سن	
	۱۰/۲۷	انحراف معیار سن	
	۱۳/۴۵	میانگین سابقه کاری	
	۷/۸۷	انحراف معیار سابقه کاری	

¹ Zarefar

² Tangney, Baumeister & Boone

³

در بخش دوم آمار توصیفی متغیرهای پژوهش بررسی شده است. میانگین بالاتر متغیرهای پژوهش نسبت به میانگین دامنه، حاکی از این است که اعضای نمونه پژوهش قائل به تأثیر متغیرهای مستقل پژوهش بر متغیر وابسته پژوهش می‌باشند و همچنین با توجه به انحراف معیار کمتر از (۱) در متغیرها، می‌توان گفت که همه متغیرها انحراف کم و قابل قبولی نسبت به میانگین دارند و از توزیع مناسبی برخوردارند. همچنین بر اساس میزان کشیدگی و چولگی متغیرها که در بازه قابل قبول (۲، ۲-) قرار دارند، می‌توان اظهار داشت که همه متغیرها دارای توزیع متقارن و نرمال می‌باشند.

جدول (۲): آمار توصیفی متغیرها و نرمال بودن داده‌ها

متغیرها	تعداد	چولگی	کشیدگی	میانگین	انحراف معیار	کمینه	بیشینه
تصمیم‌گیری اخلاقی	۳۸۴	۱/۲۲۶	۰/۴۳۷	۳/۳۶۵	۰/۷۴۷	۱	۵
رفتار حرفه‌ای	۳۸۴	۱/۱۴۷	-۰/۵۳۹	۳/۴۱۷	۰/۶۷۶	۱	۵
ایمان حسابداران	۳۸۴	۰/۷۱۳	۰/۶۴۱	۳/۸۳۱	۰/۵۴۹	۱	۶

آمار استنباطی

با توجه به استفاده از معادلات پیشرفته ساختاری مبتنی بر رگرسیون خطی مرکب و استفاده از تحلیل داده‌های مقطعی در تعیین ارتباط بین مؤلفه‌های پژوهش، آزمون‌های تشخیصی در ۳ گام جهت استفاده از این روش مورد بررسی قرار گرفته که عبارت است از: (۱) آزمون مدل اندازه‌گیری (پایایی و روایی سازه‌ها در پرسشنامه) (۲) آزمون برازش مدل ساختاری (۳) آزمون مدل کلی (تحلیل عاملی تأییدی جهت بررسی فرضیات).

گام اول، آزمون مدل اندازه‌گیری (پایایی و روایی سازه‌ها): در معادلات ساختاری دو مدل بیرونی و درونی مورد آزمون قرار می‌گیرد. آزمون مدل بیرونی جهت تعیین روایی و پایایی سازه‌ها و آزمون درونی جهت آزمون فرضیه‌های پژوهش و با استفاده از مدل‌سازی یا تحلیل مسیر با استفاده از نرم‌افزار لیزرل انجام می‌شود (رامین‌مهر و چارستاد، ۱۳۹۲). روایی همگرا، میزان ارتباط و همبستگی سؤال‌های یک متغیر با یکدیگر را آزمون می‌کند. پایایی (قابلیت اعتماد) بیانگر این نکته است که اگر در چند زمان مختلف پرسش‌نامه در بین جامعه آماری توزیع شود، بین نتایج حاصل اختلاف چندانی مشاهده نشود. (هیر^۱، ترجمه آذر، ۱۳۹۵). در روش معادلات ساختاری، جهت بررسی روایی همگرا از شاخص میانگین واریانس استخراج شده (AVE) و جهت ارزیابی پایایی سنج‌ها از شاخص‌های آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی استفاده می‌شود. حداقل میزان قابل قبول برای شاخص میانگین واریانس استخراج شده برابر با ۰/۴ می‌باشد و سنج‌هایی که بار عاملی آن‌ها کمتر از این میزان باشد باید از فرآیند آزمون کنار گذاشته شوند. با توجه به نتایج جدول (۴) مقدار میانگین واریانس استخراج شده (AVE) همواره بزرگ‌تر از ۰/۴ است، بنابراین روایی همگرا تأیید می‌شود. همچنین آلفای کرونباخ تمامی متغیرها بزرگ‌تر از ۰/۷ و همچنین مقدار پایایی ترکیبی (CR) که برازش درونی مدل را نیز نشان می‌دهد بزرگ‌تر از ۰/۷ است، بنابراین پایایی ابزار پژوهش نیز تأیید می‌شود.

جدول (۳): خلاصه روایی و پایایی مدل پژوهش

سازه	روایی همگرا (AVE)	پایایی ترکیبی (CR)	آلفای کرونباخ
تصمیم‌گیری اخلاقی	۰/۸۱۱	۰/۷۸۹	۰/۸۸۳
رفتار حرفه‌ای	۰/۷۵۹	۰/۷۹۱	۰/۷۳۹
ایمان حسابداران	۰/۵۸۱	۰/۷۱۷	۰/۷۷۰

¹ Hir

برای سنجش روایی واگرا از معیار فورنل لارکر^۱ استفاده شد. معیار فورنل لارکر بیانگر همبستگی پایین گویه‌های یک متغیر پنهان با سایر متغیرهای پنهان است. زمانی روایی واگرا در سطح قابل قبولی قرار دارد که ریشه دوم مقادیر واریانس شرح داده شده (AVE) هر سازه (قطر اصلی ماتریس)، بزرگ‌تر از مقادیر همبستگی آن سازه با سازه‌های دیگر باشد (رسولی و ترابی، ۱۳۹۷). نتایج مربوط به سنجش روایی واگرا در جدول (۴)، نشان می‌دهد که همه سازه‌ها بر اساس این معیار در بازه‌های مناسب قرار دارند.

جدول (۴): روایی واگرا بر اساس معیار فورنل لارکر

ایمان حسابداران	رفتار حرفه‌ای	تصمیم‌گیری اخلاقی
		تصمیم‌گیری اخلاقی
		۰/۸۹۲
	۰/۸۸۴	۰/۸۶۹
۰/۸۶۹	۰/۷۵۱	۰/۷۳۴
		ایمان حسابداران

گام دوم، آزمون برازش مدل ساختاری: جهت ارزیابی اعتبار و کارایی مدل برازش شده به داده‌ها در نرم‌افزار لیزرل از شاخص‌های کاربردی و مرسوم زیر استفاده می‌شود.

شاخص کای دو یا شاخص موفقیت (χ^2)، این شاخص معرف این است که آیا مدل ساختار روابط میان متغیرهای مشاهده شده را توصیف می‌کند یا خیر. برای این شاخص در اغلب منابع مقدار زیر ۳ قابل قبول است.

شاخص‌های برازندگی (GFI) و تعدیل برازندگی (AGFI)، این شاخص‌ها معرف اندازه‌ای از مقدار نسبی واریانس‌ها و کوواریانس‌ها هستند که در مورد مدل تبیین می‌شوند. این معیار بین صفر تا یک است و هرچه به عدد یک نزدیک‌تر باشد، نیکویی برازش مدل با داده‌های مشاهده شده بیشتر است. در مدل معادلات ساختاری هر چه مقدار GFI بالاتر از ۰/۸ باشد، مدل از لحاظ این شاخص در وضعیت خوبی قرار دارد (جارزکاگ و سوربوم^۲، ۱۹۸۸).

شاخص ریشه دوم برآورد واریانس خطای تقریب (RMSEA)، از این شاخص جهت بررسی اینکه مدل موردنظر چگونه برازندگی و صرفه‌جویی را با هم ترکیب می‌کند استفاده می‌شود. این شاخص برای مدل‌های خوب ۰/۰۵ و کمتر است. شاخص‌های برازندگی نرم شده (NFI)، برازندگی نرم نشده (NNF)، برازندگی فزاینده (IFI)، برازندگی تطبیقی (مقایسه‌ای) (CFI)، از این شاخص‌ها جهت بررسی اینکه یک مدل به‌خصوص در مقایسه با سایر مدل‌های ممکن از لحاظ تبیین مجموعه‌ای از داده‌های مشاهده شده تا چه حد خوب عمل می‌کند، استفاده می‌شود. مقادیر بالای ۰/۹ این شاخص‌ها حاکی از برازش بسیار مناسب مدل طراحی شده است.

نتایج شاخص‌های برازش مدل اصلی در جدول ۵ نشان داده شده است.

جدول (۵): شاخص‌های برازش مدل نهایی تحقیق

نام شاخص	برآوردهای مدل اصلی	مقادیر قابل قبول شاخص‌های برازش
کای دو بر درجه‌ی آزادی	۱/۸۱	کمتر از ۳
نیکویی برازش (GFI)	۰/۸۹	بالاتر از ۰/۸
نیکویی برازش تعدیل شده (AGFI)	۰/۹۱	بالاتر از ۰/۸
ریشه میانگین مربعات خطای برآورد (RMSEA)	۰/۰۱۹	کمتر از ۰/۸
برازندگی تعدیل یافته (CFI)	۰/۹۳	بالاتر از ۰/۹
برازندگی نرم شده (NFI)	۰/۹۵	بالاتر از ۰/۹
برازندگی نرم نشده (NNFI)	۰/۹۶	بالاتر از ۰/۹
برازندگی فزاینده (IFI)	۰/۹۴	بالاتر از ۰/۹

برآوردهای مدل در مورد تمام شاخص‌ها که در بازه قابل قبول قرار دارند حاکی از این است که مدل از برازش قابل قبولی برخوردار است.

^۱ Fornell-Larcker

^۲ Joreskog & Sorbom

گام سوم، آزمون مدل کلی (نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش): نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش در قالب بررسی مسیرهای مدل ارائه شده در جدول (۶) ارائه شده است. با توجه به بارهای عاملی، آماره تی و سطح معناداری می‌توان نتیجه گرفت که نشانگرها، ساختار عاملی مناسبی را جهت اندازه‌گیری سازه‌های مورد مطالعه در مدل پژوهش فراهم می‌کنند. جهت تأیید روابط مدل ساختاری، از بار عاملی استاندارد شده استفاده می‌شود. بار عاملی مقداری بین صفر و یک است؛ که اگر کمتر از ۰/۲ باشد رابطه ضعیف در نظر گرفته شده و از آن صرف‌نظر می‌شود البته حداقل بار عاملی قابل قبول در برخی منابع و مراجع ۰/۲ نیز ذکر شده است. بار عاملی بین ۰/۲ تا ۰/۶ قابل قبول است و اگر بزرگ‌تر از ۰/۶ باشد، بسیار مطلوب است (بایرن^۱، ۲۰۱۳)؛ اما معیار اصلی برای قضاوت آماره تی (t) است. چنانچه آماره تی آزمون بزرگ‌تر از مقدار بحرانی ۰/۰۵ یعنی ۱/۹۶ باشد، بار عاملی مشاهده شده معنادار است.

جدول (۶): نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش

تأثیر	مسیر فرضیه	ضریب مسیر (بار عاملی)	آماره t	سطح معناداری	نتیجه
مستقیم	تصمیم‌گیری اخلاقی ← رفتار حرفه‌ای	۰/۷۹	۴/۸۶	۰/۰۰۱	عدم رد
غیرمستقیم	ایمان حسابداران * تصمیم‌گیری اخلاقی ← رفتار حرفه‌ای	۰/۸۳	۵/۵۸	۰/۰۰۰	عدم رد

نتایج تحلیل مدل معادلات ساختاری در جدول (۶)، نشان داد که برای فرضیه اول مقدار معناداری مربوط به تأثیر تصمیم‌گیری اخلاقی بر رفتار حرفه‌ای برابر ۴/۸۶ از مقدار ۱/۹۶ بزرگ‌تر می‌باشد که در سطح خطای ۰/۵ معنادار است. همچنین ضریب مسیر استاندارد برابر با ۰/۷۹ است که نشان از تأثیر مثبت و بسیار مطلوب تصمیم‌گیری اخلاقی بر رفتار حرفه‌ای دارد؛ بنابراین فرضیه اول پژوهش با رابطه مستقیم و مثبت تأیید می‌شود.

در فرضیه دوم نقش تعدیل‌گر ایمان حسابداران بر رابطه بین تصمیم‌گیری اخلاقی و رفتار حرفه‌ای بررسی شده است. مقدار معناداری برابر ۵/۵۸ است که از مقدار ۱/۹۶ بزرگ‌تر می‌باشد که در سطح خطای ۰/۵ معنادار است. همچنین ضریب مسیر استاندارد برابر با ۰/۸۳ است که نشان از تأثیر مثبت و بسیار مطلوب ایمان حسابداران بر رابطه بین تصمیم‌گیری اخلاقی و رفتار حرفه‌ای دارد؛ بنابراین فرضیه دوم پژوهش با رابطه غیرمستقیم و مثبت تأیید می‌شود.

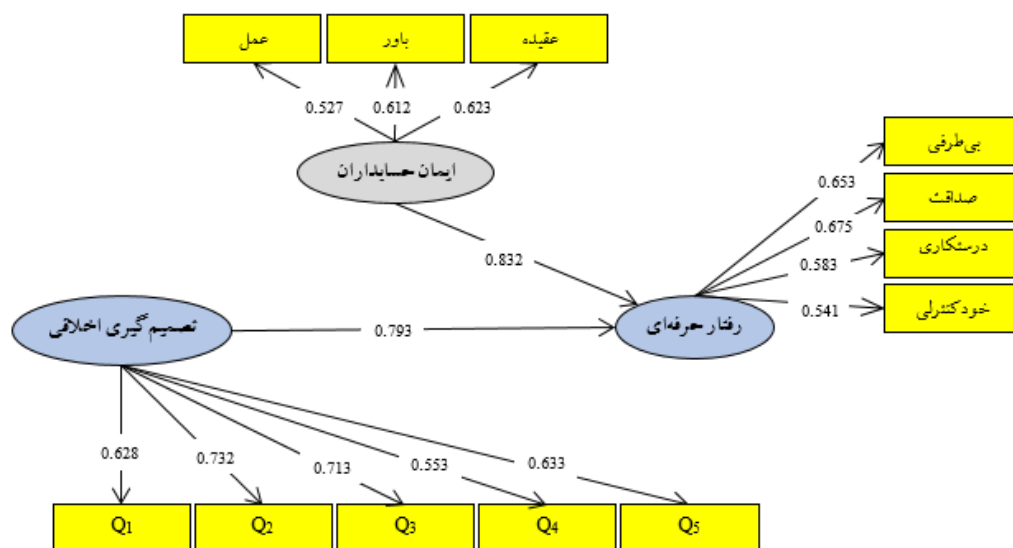
همچنین برای بررسی اثر تعاملی متغیر تعدیل‌گر، ابتدا متغیرهای تصمیم‌گیری اخلاقی و ایمان با استفاده از روش مرکز کردن (کم کردن از میانگین) استاندارد شدند. سپس جمله تعاملی از حاصل ضرب این دو متغیر مرکز شده ایجاد گردید. سپس با اجرای رگرسیون سلسله مراتبی برای مدل نهایی به شرح رابطه زیر، بررسی صورت گرفت.

$$e + (\text{ایمان} \times \text{تصمیم اخلاقی}) + b_3 (\text{ایمان}) + b_2 (\text{تصمیم اخلاقی}) + b_0 + b_1 = \text{رفتار حرفه‌ای}$$

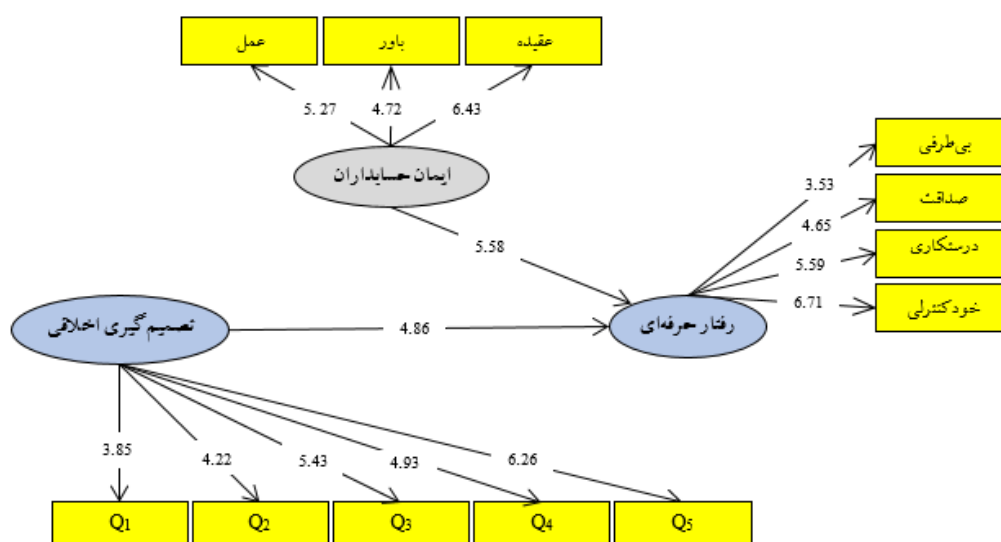
با توجه به اینکه ضریب b_3 مثبت و $p < ۰/۰۵$ به دست آمد، اثر تعاملی برای متغیر تعدیل‌گر تأیید گردید، یعنی با افزایش ایمان، تأثیر تصمیم اخلاقی بر رفتار حرفه‌ای قوی‌تر می‌شود.

در شکل‌های شماره ۲ و ۳ خروجی نرم‌افزار در قالب ضرایب مسیر و مقادیر آماره تی مسیرها نشان داده شده است.

¹ Byrne

نمودار (۲): مدل پژوهش در حالت ضرایب مسیر

نمودار (۳): مدل پژوهش در حالت آماره تی

بحث نتیجه‌گیری و محدودیت‌های پژوهش

در هر حرفه‌ای، اعضای آن به عنوان متخصصان حرفه برای تحقق اهداف و مقاصد حرفه باید از منشور اخلاق حرفه‌ای پیروی کنند. حسابداران نیز به عنوان متخصصان حرفه حسابداری، باید از اصول خاص حرفه خود پیروی کنند و وظایف خود را مطابق با الزامات حرفه انجام دهند. ولیکن علیرغم وجود آیین رفتار حرفه‌ای و التزام به ظاهر حسابداران به آن، رسوایی‌های رخ داده در حرفه حسابداری حاکی از آن است که آنان باید ضمن دارا بودن دانش و صلاحیت‌های حرفه‌ای، توانایی قضاوت مبتنی بر ارزش‌های اخلاقی در فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی را نیز داشته باشند که پژوهش حاضر در قالب هدف اول به بررسی تأثیر فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی بر رفتار حرفه‌ای حسابداران پرداخته است. از سویی انتظار می‌رود ایمان حسابداران در سایه آموزه‌های دینی آنان با افزایش مهارت‌های اخلاق حرفه‌ای، باعث کارآمدی آیین رفتار حرفه‌ای در فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی و موفقیت متخصصان حرفه گردد. با توجه به اینکه ایمان شالوده باورهای دینی است و کارکرد آن هماهنگی معرفت و عمل را به دنبال خواهد داشت و با اذعان به شکاف بین تئوری و عمل به عنوان مهم‌ترین معضل حرفه حسابداری و خلأ پژوهشی در این باب،

پژوهش حاضر در قالب هدف دوم به بررسی تأثیر ایمان حسابداران بر رابطه بین فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی و رفتار حرفه‌ای پرداخته است که در نوع خود در حوزه موضوع پژوهش برای اولین بار در پژوهش‌های رفتاری حسابداری مورد بررسی واقع شده است.

یافته‌های پژوهش در فرضیه اول نشان داد فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی بر رفتار حرفه‌ای به صورت مستقیم به صورت قوی (ضریب مسیر بالای ۰/۶)، تأثیرگذار است. اتخاذ رویکرد رفتاری در سایه فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی سبب تقویت قدرت تشخیص موقعیت اخلاقی و حساسیت حسابداران نسبت به منافع همه افراد ذی‌نفع، آگاهی از اهداف، نیت و رفاه آنها و بررسی تأثیر نتیجه حاصل از تصمیم خود بر منافع این افراد خواهد شد. این موضوع حسابداران را قادر به انتخاب رفتاری خواهد کرد که از نظر اخلاقی صحیح‌تر است و اولویت او در انجام امور حرفه، ارزش‌های اخلاقی نسبت به دیگر ارزش‌ها خواهد بود. در چنین فرآیندی در نهایت رفتار اخلاقی بروز پیدا خواهد کرد که در واقع رفتار حرفه‌ای در سایه فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی را شکل می‌دهد. پژوهش حاضر همسو با پژوهش رشید (۲۰۲۵) و خلیف‌راشد و همکاران (۱۴۰۴)، ضمن شناسایی ریشه تصمیم‌های غیراخلاقی و انحرافات رفتاری، با تأکید بر فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی، نارسایی‌های رفتاری در حرفه حسابداری با وجود آیین رفتار حرفه‌ای را تبیین نمود و همسو با نتایج اقبالی‌فر و خاتم زاده (۱۳۹۶) نشان داد که از بستر فرآیند تصمیم‌گیری‌های اخلاقی می‌توان با کاهش رسوایی‌های مالی، می‌توان از وارد شدن خدشه بر اعتبار حرفه جلوگیری کرد. یافته‌های پژوهش در فرضیه دوم نشان داد ایمان حسابداران به عنوان متغیر تعدیل‌گر بر شدت و تقویت رابطه فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی بر رفتار حرفه‌ای به صورت غیرمستقیم و به صورت بسیار مطلوب (ضریب مسیر بالای ۰/۶)، تأثیرگذار است. یافته‌های پژوهش مؤید بکارگیری متخصصان شایسته با محوریت شاخص اخلاقی ایمان است که حاکی از تطابق عقیده، باور و کردار حسابداران چه با رویکرد حرفه‌ای و چه ارزشی (دینی) است؛ که به اتخاذ تصمیم‌گیری اخلاقی آنان با تطابق ابعاد آراستگی فکر (نیت)، باور (پندار) و عمل (کردار) کمک می‌نماید و رفتار حرفه‌ای مبتنی بر ایمان را شکل می‌دهد. بر خلاف نظریه تصمیم‌گیری اخلاقی رست به عنوان مطرح‌ترین فرآیند اخلاقی که موفقیت مراحل آن با یکدیگر مرتبط نیستند، در فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی مبتنی بر ایمان که سه مرحله‌ای معرفی شد و مؤید نظریه مراحل رشد ایمان فولر است، موفقیت زمانی حاصل می‌گردد که مراحل با یکدیگر منطبق باشند. این نظریه تأکید می‌کند که ایمان، انگیزه درونی قوی، برای انتخاب عمل درست در سایه باور و پایبندی به اصول اخلاقی را فراهم می‌کند، به‌گونه‌ای که حسابداران حتی در شرایط دشوار و وسوسه‌انگیز، به ارزش‌های حرفه‌ای با اولویت اخلاقی وفادار می‌مانند. پیامد چنین الگوی رفتاری برای حسابداران این است که در مواجهه با شرایط حرفه‌ای و تنگناهای اخلاقی، در سایه ایمان رفتاری عقلانی با رویکرد حرفه‌ای مبتنی بر اخلاق از خود بروز می‌دهند. ایمان عنصری است که معرفت را عملاً متبلور می‌کند و سبب همگرایی تئوری (شناخت و معرفت) با عمل (کردار) می‌گردد که در نهایت منجر به رفع شکاف میان معرفت و عمل می‌شود؛ ایمان حلقه وصل بین نظریه و عمل است که بدون آن، یکدیگر را کامل نمی‌کنند. در نظام حسابداری چنین رویکردی، کاستی‌ها و رسوایی‌های حرفه‌ای و اخلاقی را حذف خواهد کرد، ضمن اینکه ضعف و نقص در اجرای استانداردها و دستورالعمل‌های مصوب که در پس‌بی‌اخلاقی‌های حسابداران رخ داده و سبب نارضایتی ذینفعان حرفه گردیده را نیز رفع خواهد نمود.

با توجه به اهمیت اخلاق حرفه‌ای در حسابداری، نتایج پژوهش حاضر برای اولین بار اخلاق حرفه‌ای مبتنی بر ایمان را با تأکید بر تصمیم‌گیری اخلاقی، در چارچوب جدیدی که حاکی از تطابق گفتار، باور و عمل است را تبیین و توسعه داده است که حاکی از ارزش‌آفرینی پژوهش حاضر است و دستاورد آن سلامت و ایمنی یافتن حرفه از تحریفات و گزندهای ناشی از رفتارهای غیرحرفه‌ای و غیراخلاقی و همچنین بهبود کیفیت در رفتار حسابداران در چارچوب انتظارات حرفه‌ای مبتنی در ابعاد حرفه‌ای و اخلاقی است. نتایج پژوهش حاضر همسو با پژوهش خوشبخت و تائبی نقندری (۱۴۰۳)، زارع و همکاران (۱۴۰۱)، حلیمی جلودار (۱۴۰۰) و بر اساس پیشنهاد نظریه‌پردازانی همچون ماقان (۲۰۲۳) و گوآی و همکاران (۲۰۱۶)، با تأیید تأثیر ایمان بر رفتار حرفه‌ای در بستر فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی، الگوی اخلاق حرفه‌ای مبتنی بر نظریه ایمان را به عنوان راهکار کاهش رسوایی‌های مالی و اخلاقی حرفه در سایه حذف شکاف بین تئوری و عمل در حسابداری که در پژوهش‌های آدلپ و همکاران (۲۰۲۳)، فارل و همکاران (۲۰۲۲) به عنوان مهم‌ترین چالش حسابداری معرفی شده‌اند ارائه نمود. بر این اساس بررسی‌های پژوهش حاضر نشان داد ضعف اعتقادی و باورمندی حسابداران و حتی مدیران باعث عملکرد نامطلوب آنان می‌گردد، بدین‌صورت که غالباً حسابداران، مدیران و یا حتی سیاست‌گذاران حرفه، نگرش حرفه‌ای منهای اخلاق دینی که منشأ اخلاق حرفه‌ای است، دارند و یا حتی بعضاً

به اصول حرفه‌ای نیز اعتقاد و باور قلبی ندارند و یا در حالت سوم اعتقاد این افراد سطحی و سست است که در واقع به عمل منطبق بر اعتقادات و اصول حرفه‌ای منتج نمی‌گردد. نتایج پژوهش به مدیران و سیاست‌گذاران سازمانی توصیه در بکارگیری حسابداران با ایمان دارد. این پیشنهاد دو بعدی است، اول بعد حرفه‌ای به این معنا که از افرادی استفاده شود که به اصول حرفه در گفتار و باور ملتزم باشند و در نهایت این التزام در عملکرد آنان بروز پیدا کند، دوم بعد اخلاقی است که به عقاید ارزشی (دینی به عنوان کامل‌ترین منبع اخلاقی) و باور قلبی حسابداران مرتبط است که به عملکرد آنان صداقت و پاکی می‌بخشد، بر این اساس حسابداران با ایمان، دارای خودکنترلی و عملکرد بهتری می‌باشند. پیشنهاد دوم به سیاست‌گذاران حرفه حسابداری این است که با توجه به اهمیت ایمان در حذف شکاف بین تئوری و عمل، از آیین اخلاقی مبتنی بر ایمان و راهبردهای آن در تقویت آیین رفتار حرفه‌ای استفاده شود و با بازنگری آیین رفتار حرفه‌ای با چنین نگرشی، کارآمدی آن را ارتقاء دهند. همچنین به پژوهشگران آتی توصیه می‌شود در پژوهش‌های رفتاری، از فرآیند تصمیم‌گیری اخلاقی سه مرحله‌ای پژوهش حاضر که مبتنی بر نظریه ایمان است جهت بررسی نارسایی‌های رفتاری در حوزه حسابداری و حسابرسی استفاده نمایند.

جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از پرسشنامه، همواره با محدودیت‌های ذاتی روبه‌رو است. در حوزه آزمون‌های سنجش گرایش‌های رفتار اخلاقی به‌ویژه در حوزه دین و ایمان، از حیث نظری، فرآیند مقیاس و ابزار سنجش، انجام آزمون و تفسیر نتایج آزمون مستلزم پذیرش فرض‌هایی است که نه تنها بدیهی نیستند، بلکه نمی‌توان با استناد به دلایل عقلی و تجربی به سادگی آنها را پذیرفت. بر همین اساس همواره جای چون و چرا و نقد و بررسی ابزارهای مقیاس، سنجش و نتایج حاصله از آزمون‌ها وجود دارد و انتظار دستیابی به اجماع کامل در این زمینه انتظاری دور یا حتی دست‌نیافتنی می‌باشد؛ اما از حیث عملی نکته‌ای که در پژوهش حاضر به آن استناد شده استفاده، از پرسشنامه‌های استاندارد است که روایی و پایایی آنها مورد تأیید قرار گرفته است که نویسندگان با این مبنا سعی در کاهش حداکثری محدودیت‌های پژوهش داشته‌اند.

منابع

- آذربایجانی، مسعود. (۱۳۸۷). بازخوانی نظریه ایمان به مثابه اراده معطوف به باور از ویلیام جیمز. *پژوهش‌های فلسفی-کلامی* ۱۰(۱): ۵-۲۶.
- آل‌علی، سید علی؛ داریوش فروغی و هادی امیری. (۱۴۰۲). تأثیر ارزش‌های فردی و فلسفه اخلاقی بر باورهای اخلاقی حساب‌برسان. *حسابداری مالی* ۱۵(۵۷): ۷۳-۹۹.
- اسکندری، کریم. (۱۳۹۸)، شناسایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای اعضای هیئت‌علمی دانشگاه پیام نور استان آذربایجان شرقی بر اساس آموزه‌های اسلامی. *مدیریت در دانشگاه اسلامی* ۸(۱۷): ۱۴۸-۱۲۱.
- اقبال‌فر، ناصر؛ و سید علی خاتم زاده. (۱۳۹۶). اثر اخلاق فردی و سازمانی بر تصمیم‌گیری اخلاقی حسابداران با استفاده از معادلات ساختاری. *دومین کنفرانس سالانه اقتصاد، مدیریت و حسابداری*، اهواز.
- اکبریان، سید محمد. (۱۳۹۱). نظریه ایمان در رفع شکاف معرفت و عمل اخلاقی. *پژوهشنامه اخلاق* ۵(۱۷): ۱۲۰-۱۰۱.
- بابایی، علیرضا؛ ایمان زارع؛ محمدرضا محقق و حسین خوشدل‌مفرد. (۱۴۰۳). تبیین کارکرد دین‌داری در نظام حسابداری با تأکید بر نظریه ساختاری. *حسابداری مالی* ۱۶(۶۲): ۷۲-۵۴.
- حسینی نسب، حجت. (۱۴۰۳). بررسی تأثیر برنامه اخلاق سازمانی بر رفتارهای غیراخلاقی حساب‌برسان مستقل، با در نظر گرفتن نقش میانجی فرایند ارزیابی شناختی فردی. *مجله دانش حسابداری* ۱۵(۱): ۱۳۰-۱۰۳.
- حلیمی جلودار، مصطفی. (۱۴۰۰). بررسی فرهنگ جامعه با ویژگی ایمان. *الهیات و معارف اسلامی* ۲(۳): ۹۷-۱۰۸.
- خلیف راشد، فواز؛ آرزو آقایی چادگانی؛ محمد سمیر دهیرب الربیعی و محمد علیم‌رادی. (۱۴۰۴). تأثیر انگیزه حساب‌برسان داخلی به افشاگری رفتارهای غیراخلاقی بر قضاوت و تصمیم‌گیری آنها در مورد افشاگری‌ها با در نظر گرفتن نقش تعدیل گر عوامل سازمانی. *پژوهش‌های تجربی حسابداری* ۱۵(۱): ۲۳۰-۲۰۹.
- خواجوی، شکرالله؛ عبدالمجید سرمدی نیا و علیرضا پورگودرزی. (۱۳۹۹). چارچوب مفهومی مبتنی بر اخلاق برای حسابداری و گزارشگری مالی. *دانش حسابداری مالی* ۷(۱): ۴۴-۲۵.

- خواجوی، شکراله؛ سارا اعتمادی عیدگاهی و محمدحسین قدیریان آرانی. (۱۳۹۹). اصول اخلاق اسلامی: چارچوبی برای تدوین آیین رفتار حرفه‌ای حسابداری. **حسابداری و منافع اجتماعی** ۱۰(۳): ۱-۲۹.
- خوشبخت، اسماعیل؛ امیرحسین تائبی نقندری و حدیث زینلی. (۱۴۰۱). دین‌داری، اخلاق حرفه‌ای حسابداران و تقلب‌های گزارشگری مالی، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی ۱۴(۵۳): ۲۲۳-۲۵۴.
- خوشبخت، اسماعیل؛ و امیرحسین تائبی نقندری. (۱۴۰۳). تأثیر باورهای ایمانی و نقش میانجی اخلاق حرفه‌ای بر عدم درستکاری حسابداران در تهیه صورت‌های مالی. **مطالعات تجربی حسابداری مالی** ۲۱(۸۳): ۳۰۴-۲۶۷.
- دانشمندی، نجمه؛ و ایمان زارع. (۱۴۰۳). بررسی تأثیر دین‌داری بر کیفیت افشای اختیاری اطلاعات حسابداری: با تأکید بر نقش میانجی خودشیفتگی مدیران. **بررسی‌های حسابداری و حسابرسی** ۱۹(۷۶): ۲۱۹-۱۸۹.
- رامین‌مهر، حمید؛ و پروانه چارستاد. (۱۳۹۲). **روش پژوهش کمی با کاربرد معادلات ساختاری (نرم‌افزار لیزرل)**. تهران: انتشارات ترمه.
- رجب‌دري، حسین؛ حمیدرضا وکیلی فرد؛ حجت‌الله سالاری و علی امیری. (۱۴۰۱). رابطه نظریه‌های اخلاقی و رفتار اخلاقی در قضاوت حسابرسان. **قضاوت و تصمیم‌گیری در حسابداری و حسابرسی** ۱۱(۱): ۱۴۲-۱۱۳.
- رحمانی، سوده؛ زهرا تنها؛ راضیه جلیلی و علی فتح‌اللهی. (۱۴۰۰). مراحل تحول ایمان از دیدگاه اسلام در مقایسه با دیدگاه فولر. **اندیشه نوین دینی** ۱۷(۶۵): ۹۵-۱۱۶.
- رسولی، نسرين؛ و محمدامین ترابی. (۱۳۹۷). **گام‌به‌گام با پی ال اس**. تهران: پویندگان دانش.
- زارع، ایمان؛ و سید محسن مدینه. (۱۴۰۳). تأثیر حیا بر کیفیت حسابرسی از طریق اخلاق حرفه‌ای و عملکرد حرفه‌ای: نقش تعدیلگر فشار بودجه زمانی. **دو فصلنامه حسابداری ارزشی و رفتاری** ۹(۱۸): ۷۹-۱۲۳.
- ستایش، محمدحسین؛ و زهرا رضائیان زاده. (۱۴۰۲). شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر نوآوری در حسابداری. **مطالعات تجربی حسابداری مالی** ۲۰(۷۸): ۱-۳۳.
- شکراللهی، حسن. (۱۳۸۸). **آثار این جهانی ایمان به غیب**. قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- صادقیان، مسعود؛ بهمن بنی مهد؛ حسین جهانگیرنیا و رضا غلامی جمکرانی. (۱۳۹۸). ماکیاولیسم، جهت‌گیری اخلاقی و گزارشگری مالی متقلبان. **بررسی‌های حسابداری و حسابرسی** ۲۶(۳): ۴۳۴-۴۱۳.
- طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۳۶۴). **تفسیر المیزان**. قم: اسماعیلیان.
- عابدی جعفری، حسن؛ عبدالرحیم نوه ابراهیم؛ اکبر حسن‌پور و پویا پیرملکی. (۱۳۹۷). تبیین الگوی تأثیر دین‌داری درونی بر تصمیم‌گیری اخلاقی در کسب‌وکار. **مطالعات رفتار سازمانی** ۷(۲): ۱۲۸-۹۳.
- کابلی، مونا سادات؛ علی رحمانی؛ هاشم نیکومرام و فریدون رهنمای رودپشتی. (۱۳۹۹). اثربخشی ارزش‌های انگیزشی شوارتز و اخلاق حرفه‌ای حسابداری بر گزارشگری مالی متقلبان. **مطالعات تجربی حسابداری مالی** ۱۷(۶۶): ۵۰-۲۷.
- کاظم‌پور، احسان؛ و یحیی حساس‌یگانه. (۱۳۹۲). رابطه سطح مهارت حسابرسان با حساسیت و قضاوت اخلاقی. **پژوهش‌های تجربی حسابداری** ۳(۴): ۷۰-۵۳.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ ق). **بحارالانوار** (ج ۱، ۲، ۴، ۱۳، ۲۳، ۲۹، ۵۰، ۶۷، ۶۹، ۷۱، ۷۰، ۷۲، ۷۳، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۹۲، ۹۳، ۱۰۳) (گروه مترجمان، ۱۳۹۲). تهران: موسسه انتشارات کتاب نشر.
- مدینه، سید محسن؛ و ایمان زارع. (۱۴۰۲). تأثیر باورهای دینی بر تردید حرفه‌ای و ارزیابی حسابرسان از خطر تحریف با اهمیت: رویکرد مراتب دین‌داری از منظر اسلام. **مجله دانش حسابداری** ۱۴(۴): ۱۳۲-۱۱۱.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۴). **تفسیر نمونه**. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مهدوی، غلامحسین؛ رضا بهمنی و نویدرضا نمازی. (۱۴۰۱). نقش میانجی‌گری رفتار ناکارآمد حسابرس در تبیین رابطه بین دین‌داری و تعهد حرفه‌ای با کیفیت حسابرسی. **دو فصلنامه حسابداری ارزشی و رفتاری** ۷(۱۳): ۱۵۳-۱۱۷.

- نمازی، محمد؛ و حسین رجب‌دُری. (۱۳۹۷). اخلاق حرفه‌ای حسابرسی در ایران: تحلیل محتوا. *مطالعات تجربی حسابداری مالی* ۱۵(۵۹): ۳۴-۱.
- نوذری، محمود؛ و مهدی غلامی. (۱۳۹۶). مراحل شکل‌گیری ایمان از دیدگاه فولر و نقد آن. *اسلام و پژوهش‌های روان‌شناختی* ۲(۸): ۶۵-۸۳.
- نوش‌فر، علی داد؛ عبدالرضا محسنی و مصطفی قاسمی. (۱۴۰۱). الگویی برای بهبود تصمیم‌گیری اخلاقی در حرفه حسابداری با رویکرد مبتنی بر نظریه داده بنیاد. *پژوهش‌های تجربی حسابداری* ۱۲(۴): ۲۵۴-۲۲۳.
- هیر، جوزف. (۱۳۹۵). *مدلسازی معادلات ساختاری*، ترجمه عادل آذر. تهران: نگاه دانش.
- Adelopo, I., I. Rufai & M. Bello. (2023). Financial accountability and religious sentiments: the case of Sukuk bond. *Journal of Business Ethics* 182(2): 397-420.
- Arief Kusumo, B.Y., & S.H. Poppy Sofia Koeswoyo. (2018). Analyze of the effect of workplace spirituality on auditor dysfunctional behavior and its implication to audit quality: Study at the audit board of the republic of Indonesia, *Journal of Accounting Auditing and Business* 1(1): 19-33.
- Byrne, B.M. (2013). *Structural equation modeling with LISREL, PRELIS, and SIMPLIS: Basic concepts, applications, and programming*. Psychology press.
- Carlson, D.S., K.M. Kacmar & L.L. Wadsworth. (2002). The impact of moral intensity dimensions on ethical decision making: Assessing the relevance of orientation. *Journal of Managerial Issues* 14(1): 15-30.
- Chen, F., X. Chen, W. Tan & L. Zheng. (2020). Religiosity and cross-country differences in trade credit use. *Accounting & Finance* 60: 909-941.
- Evanauli, R.P., & I. Nazaruddin. (2016). Penerimaan auditor atas dysfunctional audit behavior: sebuah pendekatan karakteristik personal auditor. *Journal of Accounting and Investment* 14(2): 158-167.
- Farrell, M., B. Gordijn & A.J. Kearns. (2023). Accountability, human rights and social justice in public sector recordkeeping. *Archival Science* 23(2): 161-185.
- Fernanda, F., & M. Muslichah. (2020). The effect of internal control, individual morality and ethical value on accounting fraud tendency. *Media Ekonomi dan Manajemen* 35(1): 112-127.
- Fowler, J.W. (1981). *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning*. Harper & Row.
- Guay, W., D. Samuels & D. Taylor. (2016). Guiding through the fog: Financial statement complexity and voluntary disclosure. *Journal of Accounting and Economics* 62(2&3): 234-269.
- Hunt, S., & S. Vitell. (1986). A general theory of marketing ethics. *Journal of Macromarketing* 6(1): 5-16.
- Joreskog, K.G., & D. Sorbom. (1988). *LISREL 7: A guide to the program and applications*. Chicago: SPSS.
- Kargarkamvar, N., M. Khanmohammadi, S. Yazdani & Z. Moradi. (2023). Investigating the effect of religious Orientation on decision making approach of financial managers. *International Journal of Finance & Managerial Accounting* 8(29): 117-131.
- Ma, L., X. Wang & C. Zhang. (2022). Does religion shape corporate cost behavior? *Journal of Business Ethics* 170: 835-855.
- Maughan, R. (2023). Adopting and adapting sustainability accounting: fit and faith in a family business. *Accounting, Auditing & Accountability Journal* 36(9): 1-31.
- McGuire, S.T., T.C. Omer & D. Wang. (2012). Tax avoidance: Does tax- specific industry expertise make a difference? *The Accounting Review* 87(3): 975-1003.

- Melé, D., & J. Fontrodona. (2017). Christian ethics and spirituality in leading business organizations: Editorial introduction. **Journal of Business Ethics** 145(4): 671-679.
- Moore, T.T., & J.C.J. Chang. (2006). Ethical Decision Making in Software Piracy: Initial Development and Test of a Four-Component Model1. **MIS quarterly** 30(1): 167-180.
- Nahar, H. (2019). Academic malaise among future muslim accountants: role of piety. **Journal of Islamic Accounting and Business Research** 10(3): 421-447.
- Purnamasari, P., & I. Amaliah. (2015). Fraud prevention: relevance to religiosity and spirituality in the workplace. *Procedia*. **Social and Behavioral Sciences** 211: 827-835.
- Qian, X., T. Cao & C. Cao. (2018). Institutional environment and bank loans: Evidence from 25 developing countries. **Corporate Governance: An International Review** 26(2): 84-96.
- Rashid, C.A. (2025). Social capital accounting and financial performance improvement: the role of financial information reliability as a mediator. **Journal of Islamic Accounting and Business Research** 16(2): 368-389.
- Rest, J.R. (1986). **Moral development: Advances in research and theory**. New York: Praeger.
- Salem, R., E. Ezeani & X. Song. (2023). The relationship between religiosity and voluntary disclosure quality: a cross-country evidence from the banking sector. **Review of Quantitative Finance and Accounting** 60(3): 983-1023.
- Sari, G.I., A. Suhaili & L. Lesfandra. (2024). The Mediation role of audit quality: Impact internal audit strategy, auditor ethics, and accounting culture on financial report quality. **Atestasi: Journal Ilmiah Akuntansi** 7(1): 300-316.
- Sulistiyo, H. (2014). Relevansi nilai religius dalam mencegah perilaku disfungsi audit. **Journal Ekonomi Manajemen Akuntansi** 21(36): 1-13.
- Tangney, J.P., R.F. Baumeister & A.L. Boone. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. **J Pers** 72(2): 271-324.
- Weisbrod, E. (2009). The role of affect and tolerance of ambiguity in ethical decision making. **Advances in Accounting** 25(1): 57-63.
- Zarefar, A. (2016). The Influence of Ethics, experience and competency toward the quality of auditing with professional auditor scepticism as a Moderating Variable. **Procedia-Social and Behavioral Sciences** 219: 828-832.